

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.40>**А. Ю. Олійник**

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного та публічного права
факультету підприємництва та права
Київського національного університету технологій та дизайну
orcid.org/0000-0002-6245-4804

ВИДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто види реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Проаналізовано праці авторів, які досліджували проблему. Підсумок проаналізованих наукових праць дав можливість сформулювати поняття видів реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Ознаками названого поняття видів реалізації названої свободи, на нашу думку, є такі: а) здійснення виробництва товарів і надання послуг; б) здійснення товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій; в) здійснення посередницької та зовнішньоекономічної діяльності; г) закріплені нормами міжнародного права, Конституції та законів України і деталізовані поточним законодавством; д) здійснюються з метою отримання економічної та соціальної вигоди і прибутку.

Видами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є закріплена нормами міжнародного права, конституції та законів України і деталізована в поточному законодавстві діяльність суб'єктів правовідносин зі здійснення виробництва товарів і надання послуг, грошових, торговельно-обмінних і фінансових операцій, посередницької та зовнішньоекономічної сфери з метою отримання прибутку та економічного результату. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність може здійснюватися у вигляді: 1) виробництва товарів і надання послуг; 2) товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій; 3) посередницької діяльності; 4) зовнішньоекономічної діяльності.

Здійснення запропонованих змін до Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» сприятиме удосконаленню реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

Ключові слова: свобода підприємництва, здійснення підприємницької діяльності, виробництво товарів, надання послуг, товарно-грошове підприємництво, торговельно-обмінні та фінансові операції, посередницька діяльність, зовнішньоекономічна діяльність.

Oliynyk A. Yu. TYPES OF REALIZATION OF THE CONSTITUTIONAL FREEDOM OF A PERSON FOR ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UKRAINE

The article considers the types of realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity. The works of the authors who studied the problem are analyzed. The result of the analyzed scientific works made it possible to formulate the concept of types of realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity. Signs of this concept of the types of realization of this freedom, in our opinion, are the implementation of: a) production of goods and provision of services; b) commodity-money, trade-exchange and financial transactions; c) intermediary and foreign economic activity; d) enshrined in international law, the Constitution and laws of Ukraine and detailed by current legislation; e) in order to obtain economic and social benefits and profits.

Types of implementation of the constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity are enshrined in international law, the constitution and laws of Ukraine and detailed in current legislation, the activities of legal entities for the production of goods and services, monetary, trade and financial transactions, intermediary and foreign economic sphere, in order to make a profit and economic result. Realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity can be carried out in the form of: 1) production of goods and provision of services; 2) commodity-money, trade-exchange and financial operations; 3) intermediary activities; 4) foreign economic activity.

The implementation of the proposed amendments to the Law of Ukraine of April 16, 1991 "On Foreign Economic Activity" will help improve the implementation of the constitutional freedom of a person to engage in entrepreneurial activity.

Key words: freedom of entrepreneurship, implementation of entrepreneurial activity, production of goods, provision of services, commodity-money entrepreneurship, trade-exchange and financial operations, intermediary activity, foreign economic activity.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність передбачає характеристику різних видів її реалізації. Поділ підприємництва на види дає нам можливість дослідити наукову проблематику реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні та зв'язки з практичними завданнями за різни-

ми видами втілення правових норм у конкретній поведінці суб'єктів правовідносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У різних сферах підприємницької діяльності вченими досліджувалися істотні властивості за формою і змістом операцій та способами їх здійснення. На вид реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність впливає вид товарів і послуг, які підприємець виробляє, здобуває

чи відшукує, спосіб отримання товарів і послуг. Серед авторів, що досліджували проблему, слід назвати Є.М. Білоусова, В.М. Гайворонського, В.П. Жусмана, Г.В. Ілюшенка, С.Ю. Наумова, Н.І. Склярчук та інших. Залишаються недослідженими окремі проблеми видів реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Саме їх дослідженню присвячена ця стаття.

Метою дослідження є види реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Відповідно до мети завданнями є: а) аналіз наявних праць щодо реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; б) формулювання ознак та визначення видів реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; в) пропозиція висновків та рекомендацій щодо перспектив подальших розвідок видів реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

Виклад основного матеріалу. В основу визначення критеріїв поділу на види реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність покладено її властивості за формою і змістом операцій та способами їх здійснення. На характер підприємництва значно впливає вид товарів і послуг, які підприємець виробляє, здобуває або відшукує, а також спосіб отримання ним цих товарів і послуг. Окремі види підприємництва розрізняються також за формами власності на фактори, що використовуються у підприємницькій діяльності [1]. Проаналізуємо наявні праці авторів щодо реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність та характеристики її видів. Так, Є.М. Білоусов як різновид підприємницької діяльності досліджує фінансову діяльність і підкреслює, що названа діяльність суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції, робіт та послуг і одержання прибутку. До сфери фінансів, на його думку, належать такі грошові відносини, які є: а) відносинами між суспільством в особі держави, з одного боку, і підприємствами та організаціями, з іншого, а також грошові відносини підприємств і організацій між собою; б) грошові відносини, що перебувають під контролем центрального (в Україні – Національного) банку. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання, на його думку, включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів [2, с. 320]. Отже, Є.М. Білоусов розглядає фінансову діяльність як вид свободи реалізації підприємницької діяльності в Україні.

В.М. Гайворонський одним з видів господарської діяльності вважає підприємництво. Одним із найважливіших напрямів реформування еко-

номіки в Україні став розвиток підприємництва. Свобода підприємницької діяльності та види її реалізації характеризуються її принципами, що закріплені в ст. 44 ГК України: а) підприємництво здійснюється на основі вільного вибору підприємцем видів цієї діяльності; б) самостійного формування програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до вимог законодавства; в) вільного найму працівників; г) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; ґ) вільного розпорядження прибутком, що залишається після сплати податків, зборів та інших платежів; д) самостійного ведення зовнішньоекономічної діяльності [2, с. 55–56]. Отже, В.М. Гайворонський серед видів реалізації свободи підприємницької діяльності передбачає не тільки внутрішню, а й зовнішню економічну діяльність.

Важливе значення в реалізації свободи особи на підприємницьку діяльність мають форми і види її здійснення. На думку В.П. Жусмана, багатогранні і різноманітні за своєю метою, змістом і формою господарські відносини опосередковуються зобов'язаннями, які є видом юридичного зв'язку, що розглядається і як один із правових механізмів у різних галузях права. Господарські зобов'язання – це нормальні відносини між суб'єктами, пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг, здійсненням певних управлінсько-господарських дій, створенням спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю та організацією їх професійної підготовки тощо [2, с. 161]. Отже, В.П. Жусман різновидом реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність вважає багатогранні і різноманітні за своєю метою, змістом і формою господарські відносини, що опосередковуються зобов'язаннями, які є видом юридичного зв'язку та розглядаються як один із правових механізмів у різних галузях права (включаючи конституційні, цивільні, господарські тощо).

Суб'єктний склад господарських зобов'язань досить різноманітний. Вони виникають між юридичними особами: державними, комунальними, іншими підприємствами і організаціями, що здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку; громадянами України, іноземними особами та особами без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ст. 55 ГК України) [3].

Одним з критеріїв поділу реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні на види, на думку Г.В. Ілюшенка, є обмеження правоздатності, яке можливе лише

у випадках і в порядку, визначених законом. За законодавством України фізична особа може бути частково обмежена у правоздатності, але не позбавлена правоздатності загалом. Г.В. Ільющенко розрізняє два види заборон щодо здійснення підприємницької діяльності: за суб'єктивним (обмеження права фізичних осіб на підприємницьку діяльність) та об'єктивним (залежно від виду господарської діяльності) критеріями. Обмеження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність можуть встановлюватись: 1) за вироком суду у випадках: а) осудження до позбавлення волі (особа на певний строк позбавляється права обирати рід занять і місце проживання); б) позбавлення права займати визначені посади або займатися визначеною діяльністю; 2) щодо посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до закону [4, с. 111].

У підручнику з теорії держави та права за редакцією С.Ю. Наумова підкреслюється, що економічні права та свободи відображають економічний складник природних прав і свобод людини, забезпечують, з одного боку, господарську автономність індивідів, з іншого – їх взаємозв'язок один з одним і суспільством. У число економічних прав і свобод включаються право приватної власності, право на підприємницьку діяльність, право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці тощо [5]. Отже, в основі характеристики економічних свобод досліджується і конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність та її реалізація.

Н.І. Склярук пропонує групувати підприємницьку діяльність на такі види: 1) виробниче підприємництво, що спрямоване на виробництво товарів і надання послуг, яке своєю чергою поділяється на: а) основне (виробниче, транспортне, будівельне, сільськогосподарське й інше); б) допоміжне (консалтингове, інжинірингове, венчурне та інші підприємництва); 2) комерційне підприємництво, що передбачає товарно-грошові, торговельно-обмінні операції, які здійснюються у вигляді угоди з купівлі-продажу товарів і послуг; 3) фінансове підприємництво як різновид комерційного, яке полягає в тому, що об'єктом купівлі-продажу є специфічний товар: а) гроші; б) валюта; в) цінні папери; 4) посередницьке підприємництво має за мету інтеграцію економічних інтересів виробників і споживачів. За надання посередницьких послуг підприємець одержує прибуток [6, с. 10–11]. Близькою до пропозиції Н.І. Склярук є думка авторів, які розглядають схожі види підприємницької діяльності, а саме: а) приватне, колективне та державне підприємництво; б) виробниче, фінансово-кредитне та комерційне підприємництво [1]. Отже, Н.І. Склярук та інші автори в основу поділу підприємницької

діяльності покладають критерій сфер і галузей економіки.

С.І. Іщук досліджує межі конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у сфері реалізації економічних інтересів особи, що базуються на поєднанні феномену свободи особистості та економічної незалежності держави. На його думку, межі індивідуальної свободи особи у підприємницькій сфері є значно ширшими, ніж межі суб'єктивних прав, якими вона наділяється державою, оскільки в цьому разі законодавець вважає недоцільним або неможливим регулювати повною мірою сферу реалізації економічної свободи. Право на підприємницьку діяльність, будучи одним із економічних прав людини та формою реалізації свободи в економічній сфері, також є однією із базових категорій конституційного права. Юридична конструкція права на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України) відповідає теоретичним підходам стосовно формування зобов'язань держави у сфері економічних прав, згідно з якими такі зобов'язання визначаються на трьох рівнях: а) зобов'язання держави першого рівня передбачені ч. 1 ст. 42 Конституції України, яка гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; б) зобов'язання другого рівня полягають у захисті свободи та конкуренції (ч. 3 ст. 42 Конституції України) у підприємницькій діяльності, заборону зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію; в) зобов'язання третього рівня відповідають конституційним нормам ч. 4 ст. 42 Конституції України щодо захисту прав споживачів, контролю держави за якістю і безпекою продукції та усіх видів діяльності, сприяння діяльності громадських організацій споживачів [7, с. 15–16].

Таким чином, підводячи підсумок, можемо сформулювати ознаки та визначення видів реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Ознаками поняття видів реалізації названої свободи, на нашу думку, є: 1) здійснення виробництва товарів і надання послуг; 2) здійснення товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій; 3) здійснення посередницької та зовнішньоекономічної діяльності; 4) закріплені нормами міжнародного права, Конституції та законів України і деталізовані поточним законодавством; 5) здійснюються з метою отримання економічної вигоди та прибутку.

Свобода особи на підприємництво у сфері виробництва товарів може бути як основною, так і допоміжною. Основними етапами виробничого підприємництва є: а) обґрунтування ідеї виробництва конкретного товару (послуги); б) маркетингове дослідження та проведення попередніх

підприємницьких розрахунків (виявлення споживчого попиту, аналіз кон'юнктури ринку, визначення обсягу виробництва та асортиментної структури, потреби у фінансових ресурсах, точки беззбитковості виробництва); в) придбання або оренда устаткування; г) пошук постачальників та покупців, укладання з ними договорів; ґ) організація товаропостачання; д) реалізація виробленої продукції та маркетингова підтримка збуту; е) визначення результативності виробничої діяльності [8].

Надання послуги передбачає, що одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ст. 901 ЦК України) [9]. Виробнича підприємницька діяльність не обмежується лише виробництвом продукції, а має ширше призначення і реалізується у вигляді вироблення продукції, надання послуг та інформації, виконання робіт, здійснення різноманітних послуг та створення матеріальних і духовних благ для задоволення потреб і інтересів людини і громадянина на території будь-якої країни. Закон України від 9 листопада 2017 р. «Про житлово-комунальні послуги» визначає послуги як результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання житлово-комунальних послуг (ст. 1) [10].

Товарно-грошові операції – діяльність, де об'єктом купівлі-продажу є специфічний товар, а саме: гроші, іноземна валюта, цінні папери. Торговельно-обмінні операції здійснюються у вигляді угоди з купівлі-продажу або перепродажу товарів і послуг. Фінансові операції – будь-які операції, двосторонні взаємодії, що пов'язані зі здійсненням або забезпеченням здійснення платежу між сторонами.

Посередницька діяльність є видом підприємництва, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє (ч. 1, ст. 295 ГК України). Посередницькі послуги поділяються на: а) технологічні (збереження, сортування, фасування, пакування, маркірування, експедирування); б) комерційні (рекламні, інформаційні, торгово-посередницькі, комісійні); в) організаційні (консультації по формуванню асортименту, якості, організації продажу, маркетингу) [11].

Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами (ст. 1). Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності керуються принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у: а) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки; б) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України; в) обов'язку додержувати під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України; ґ) виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності (ст. 2) [12]. На нашу думку, буде доцільно доповнити пункт «В» названої норми після слова «встановленого» терміном «поточними».

Названі види реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність регулюються нормами міжнародного права, конституції та законів України і деталізуються в поточному законодавстві. Метою реалізації названої свободи є отримання економічної і соціальної вигоди та прибутку.

Є різні критерії поділу на види реалізації конституційних свобод особи на підприємницьку діяльність. На нашу думку, залежно від виду підприємницької діяльності слід виділяти такі види реалізації свободи: 1) виробництво товарів і надання послуг; 2) товарно-грошові, торговельно-обмінні та фінансові операції; 3) посередницька діяльність; 4) зовнішньоекономічна діяльність.

Висновки. Отже, видами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є закріплена нормами міжнародного права, конституції та законів України і деталізована в поточному законодавстві діяльність суб'єктів правовідносин по здійсненню виробництва товарів і надання послуг, грошових, торговельно-обмінних і фінансових операцій, посередницької та зовнішньоекономічної сфери з метою отримання прибутку та економічного результату.

Видами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є здійснення: 1) виробництва товарів і надання послуг; 2) товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій; 3) посередницької діяльності; 4) зовнішньоекономічної діяльності. Подальші дослідження будуть спрямовані на характеристику реалізації

конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність по кожному з названих видів.

Здійснення запропонованих по тексту змін до Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» сприятиме удосконаленню реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

Література

1. Види підприємницької діяльності. URL: <https://www.sites.google.com/site/ecolicej/navcalnij-proces/uroki-ekonomiki/11-a-klas/viznacalni-risi-ta-osoblivosti-pidpriemnickoie-dialnosti/vidi-pidpriemnickoie-dialnosti>.
2. Господарське право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. Харків: Право, 2005. 384 с.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. Поточна редакція 02.04.2020 р.
4. Льющенко Г.В. Деякі аспекти обмежень права на підприємницьку діяльність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 111–114.
5. Общая теория государства и права : учебник / под ред. С.Ю. Наумова, А.С. Мордовца, Т.В. Касаевой. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2018. 392 с.
6. Склярук Н.І. Конспект лекцій з дисципліни «Економіка підприємства» (для студентів 3 курсу заочної форми навчання галузі знань – 0305 «Економіка та підприємництво» напряму підготовки 6.030509 – «Облік і аудит»)/ Н.І. Склярук ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2012. 165 с.
7. Іщук С.І. Окремі конституційно-правові засади функціонування громадянського суспільства в Україні : свобода підприємницької діяльності. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»* 2018. №1(3). С. 11–17.
8. Виробнича підприємницька діяльність. URL: <https://msd.in.ua/virobnicha-pidpriyemnicka-diyalnist/>.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1. Поточна редакція від 23.05. 2020 р.
10. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1. Поточна редакція від 02.04. 2020 р.
11. Комерційне посередництво у сфері підприємництва. URL: <https://sci-book.com/pravo-ukrajini-komertsiyne/tema-komertsiyne-poserednitstvo-sferi-62555.html>.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. Ст. 377. Поточна редакція від 13.02.2020 р.